

Türk İşaret Dilinde Karşılığı Olmayan Sözcüklerin Çevirisinde Uygulanan Bazı Stratejiler*

Some Strategies Employed In The Translation of Non-equivalent Word In Turkish
Sign Language (TİD)

A.Zeynep ORAL**

Öz

İşaret dilleri işitme engellilerin kendi aralarında ve duyan konuşan insanlarla iletişim kurmak amacıyla kullandıkları görsel-uzamsal dillerdir. El işaretleri, dil bilgisel yüz mimikleri (kaşların kalkması, gözlerin açılması, dudağın hareketi), vücut hareketleri gibi el dışı işaretler, işaret dillerinin ortak paydasını oluşturmaktadır. Bazı işaret dillerinde tek elin, bazılarındaysa çift elin kullanıldığı parmak abecesi işaret dilindeki kavramların sözlü-yazılı dillerde karşılığını vermek üzere geliştirilmiştir. Türk İşaret Dili (TİD) parmak abecesi büyük harfleri ve iki elin kullanımını esas almaktadır. Ellerin konumu kadar şekli, hareket ve yönelimi (configuration) de işaretlerin temel öğeleridir. Yaygın inanın aksine işaret dilleri evrensel değildir ve her ülkenin işaret dili ait olduğu “Sağır” toplumunun kültürünü, dünya görüşünü ve söylem evrenini yansıtır. Türk İşaret Dili (TİD) de kendine özgü sesbilimsel, biçimbilimsel, sözdizimsel, anlambilimsel özellikleriyle diğer işaret dillerinden ayrılır. İşaret dillerinin sesli dillerle eşit derecede eksiksiz diller olduklarının kanıtlanmasıyla (Kyle ve Wool, 1998; Valli ve Lucas, 1992; Asher ve Simpson, 1994; Deuchard, 1984; Isenhath, 1990; Liddell, 2003). Bu konuda yapılan dilbilimsel çalışmalar hız kazanmış ve çeviribilimin de araştırma konusu haline gelmiştir. Avrupa Parlamentosu’nun 1988’de işaret dillerini sağırın resmi dili olarak kabul etmesiyle işaret dili çevirmenliği sözlü çevirinin bir parçası olarak kabul görmeye başlamıştır. Fransa’da işaret dili çevirmenliği eğitiminin temelleri 1980’li yıllara dayanmaktadır. (Bernard, Encrevé, Jeggli, 2007, s. 31). Uluslararası konferanslarda diplomalı işaret dili çevirmenleri işaret dilinden konuşma diline ve konuşma dilinden işaret diline çeviri yapmaktadır. Türkiye’de Üniversitelerde henüz işaret dili çevirmenliği eğitimi veren bir program bulunmamakla birlikte meslek kriterlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’de işaret dili çevirmenleri genel olarak anne ve babaları sağır olup kendileri işiten ve “koda” olarak adlandırılan bireylerden oluşmaktadır. Kodalar çok küçük yaşlardan itibaren gönüllü ve zorunlu olarak iletişimde köprü rolünü oynamaktadırlar. İşitme engelliler Türk toplumunun bir parçasıdır. Bu açıdan bakıldığında Türkçe ve TİD kullanan iki ayrı topluluk söz konusudur. TİD’in söz varlığı Türkçe’nin söz varlığıyla aynı değildir. Bu durum TİD’deki sözcüklerin sınırlı olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim işitme engelliler iletişim durumunda bir problem yaşamamakta, herhangi bir duygu ya da düşüncüyü ifade etmekte sıkıntı çekmemektedirler. Türkçe’nin söz varlığında var olup TİD’de eşdeğeri olmayan bir sözcüğün ifadesinde çeviri boyutunda işaret dili çevirmenleri bir takım zorluklar yaşamaktadır. Sözcüğün parmak abecesiyle yazılması işitme engelli bir bireyde gösterilen düzleminde bir gerçekliğe gönderme yapmakta böylece iletişim problemi yaratmaktadır. Bu durum Türkçe’den işaret diline eşzamanlı çeviri sürecinde çevirmenin “üretim çabasını” zorlayan bir unsurdur ve çeviride zaman kaybı, dikkatin dağılması ve anlamın yeterince ifade edilememesi gibi bir takım güçlükler yaratmaktadır. Bu çalışmada Türkçe’nin söz varlığında olan ve TİD’de karşılığı olmayan sözcüklerin aktarımında işaret dili çevirmenlerinin uyguladıkları bazı stratejiler ele alınacaktır.

Anahtar sözcükler: Türk İşaret Dili, söz varlığı, eşzamanlı çeviri, koda, sağır kültürü

*

** Yrd.Doç.Dr. , Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı, zen.hacettepe.edu.tr.

Abstract

Sign languages are the visuo-spatial languages that are employed by the hearing impaired to communicate with each other and with those who can hear. The common denominator of the sign languages are gestures, facial expressions, finger alphabet and the position of the body and hands. Contrary to popular belief sign languages are not universal and the sign language of each country reflects the culture, world view, and discourse of the society to which the hearing-impaired belong. Turkish Sign Language (TİD) differs from other sign languages with its own grammar, vocabulary, phonetics and forms of expression. After being acknowledged that the sign languages were complete languages like spoken languages. The field of sign linguistics have gained momentum and has become the subject of research in translation. When the European Parliament acknowledged sign language as an official language in 1988, sign language interpretation began to be accepted as part of the interpreting studies. In particular, it has been the subject of research studies examining the cognitive processes in simultaneous translation. In Europe, the foundations of sign language interpretation training go back to the 1980s. In 1987, ethical rules of the profession were set down by the interpreters. In international conferences, qualified sign language interpreters translate from sign language to spoken language and from spoken language to sign language. Although a sign language interpreter training program cannot be provided in Turkey, workshops are held in order to establish the professional criteria. In Turkey the importance given to Turkish Sign Language (TİD) increased in line with the non-disabled society policy aiming at the incorporation of the deaf community to the society and keeping them informed about world events and developments. Thus the need for sign language interpreters multiplied. In Turkey sign language interpreters are generally the hearing children of deaf adults known as CODA (child of deaf adult). CODAs voluntarily or involuntarily act as a bridge in communication from an early age. Due to the fact that sign language was banned for years, its vocabulary remained limited compared to the vocabulary of Turkish language. Thus, the composition of a word which has no equivalence in TSL through finger alphabet creates a problem in communication since the word does not refer to a “signified” for a deaf person. This situation hinders the “production effort” of the sign language interpreter and leads to a number of challenges such as loss of time, distraction, and inadequate expressions. This paper will deal with some strategies that are employed by sign language interpreters in the translation of words that are in the lexicon of the spoken languages but do not have equivalence in TİD.

Keywords: Turkish Sign Language, simultaneous interpreting, Deaf culture, non-equivalent word

İşaret Dilinin Tanımı ve Genel Özellikleri

İşaret dilleri işitme engellilerin kendi aralarında ve duyan konuşan insanlarla iletişim kurmak amacıyla kullandıkları kendine özgü dilbilgisi, fonetiği, sözdizimi ve ifade biçimleriyle o dili kullanan “Sağır” toplumun kültürünü yansıtan yaşayan ve dinamik dillerdir. İşaret dillerinin ortak paydasını jest, mimik, vücutun, ellerin konumu ve parmak abecesi oluşturmaktadır; (açıklama için özet bölümüne bakınız) bu özelliklerinden dolayı görsel-uzamsal olarak nitelendirilir. Türkiye’de işitme engelliler belli bir topluluğa ve kültüre aidiyetlerini belirtmek için işitme engelli tanımlamasından çok “sağır” sözcüğünü tercih etmektedirler; nitekim her birey sonradan hastalık, kaza, yaşlılık gibi nedenlerden dolayı işitme ve konuşma yetisini kaybederek işitme engelli olabilir. Doğuştan ve genetik özelliklerden dolayı işitme engelli olanların kullandıkları işaret dilleri “sağır” toplumunun düşünce evreninin ve kültürel özelliklerinin bir bütünüdür.

60’lı yıllara kadar işaret dillerinin ilkel diller olup iletişimsel özelliklerinin sınırlı ya da yetersiz ve gerçek diller olmadığı görüşü yaygınlaşmış (Açan Aydın, 2013, s.75), işaret dilleri eğitim kurumlarında yasaklanmış ve işitme engelliler yıllarca toplumdan dışlandıkları, hor görüldükleri için kültürel ve sosyal gelişimleri konuşan ve duyan insanlara oranla daha yavaş bir ivme izlemiştir. Bununla birlikte 1960’lı yıllardan itibaren dilbilimciler işaret dillerinin yapısı üzerine çalışmalar yap-

maya başlamışlardır. Bu alanda çığır açan ilk çalışma William C. Stoke 'nin (1960) Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımladığı "İşaret Dilinin Yapısı" adlı kitabıdır. Stoke daha sonra 1965 yılında iki işitme engelli meslektaşıyla dilbilimsel prensipler üzerine yapılandırdığı Amerikan İşaret Dili (ASL) sözlüğünü hazırlamıştır. Bu konuda araştırmalar devam etmiş, dilbilimciler işaret dillerinin sesli dillerle eşit derecede eksiksiz diller olduklarını kanıtlarken bu dillerin konuşma dillerinin bulunduğu benzer sosyal ve bilişsel işlevleri etkili bir biçimde yerine getirdiklerini belirtmişlerdir. (Stanley ve Martin'den aktaran Makaroğlu, 2009. s.45). İşaret dillerinin tam ve eksiksiz diller olarak kabul edilmesiyle günümüze kadar süren dilbilimsel, yapısal, bilişsel çalışmalar çeviribilimin de araştırma ve uygulama alanına girmiştir. Bugün sanayileşmiş ülkelerin çoğunda işaret dili ayrı bir dil olarak kabul görmektedir. Nitekim Avrupa Birliği 1988 yılında aldığı resmi bir kararla bütün üye devletlere işaret dillerinin işitme engellilerin resmi dili olarak kabul edilmesi gerektiğini bildirmiştir. (Timmermans, 2005, s.172). Diğer taraftan işitme engellilerin hak ve fırsat eşitliği konusundaki talepleri ve duruşlarıyla onların hakları, toplumsal ihtiyaçları giderek daha çok göz önünde bulundurulmaya başlanmıştır.

İşaret dilleri konuşma dilleri gibi onu kullanan toplumun ürünü olması dolayısıyla yaygın inanın aksine evrensel değildir. Her ülkenin kendine özgü bir işaret dili vardır; TİD (Türk İşaret Dili), Fransız İşaret Dili (LSF), Amerikan İşaret Dili (ASL) vb. Bununla birlikte Fransız İşaret Dili ve Belçika İşaret Dili gibi bazı işaret dilleri gelişimi tarihsel ve jeografik açıdan birbirlerine çok benzer özellikler taşımaktadır. Amerikan İşaret Dili de Fransız İşaret Dilinden etkilendiğinden bu dille benzer özellikler göstermektedir. Her ne kadar işaretler farklı olsa da farklı ülkelerin işitme engelli bireyleri kısa sürede birbirlerinin işaret dillerine adapte olarak bir kaç gün içinde temel düzeyde iletişim kurabilmektedir. İşaret dili evrensel olmasa da işaret dillerinin "esperantosu" olarak kabul edilen ve daha önceleri "Gestuno" adı verilen uluslararası bir işaret sistemi bulunmaktadır. (Pourturier-Pournin, 2014, s.17) "Gestuno" 1951'de ilk defa "Dünya İşitme Engelliler Federasyonu"-nun ("World Federation of the Deaf") dünya çapındaki kongresi çerçevesinde işaret dili çevirmeni olmadan, pandomim, el hareketleri ve de farklı dillerden alınan karma işaretlerin kullanılmasıyla ortaya çıkan yapay bir işaret dilidir. "Gestuno" ismi İtalyancadan gelmektedir. "Gestuno", "işaretlerden birisi" anlamını taşımaktadır. Dünya İşitme Engelliler Federasyonu bir komisyon kurarak bu yapay işaret dili üzerine çalışmalar yapmış ve bu dili standartlaştırmaya çalışmıştır. Birçok ülkede işitme engelliler tarafından anlaşılan işaretler bu komisyonda bir araya getirilmiş ve 1975 yılında yaklaşık 1500 işaretten oluşan "Gestuno" adı altında bir kitap yayınlamıştır. (Monteillard, 2001) Ancak Gestuno'nun gerçek bir dil gibi somut dilbilgisel kuralları yoktur. Bununla birlikte Avrupa ve Amerika işaret dillerinden büyük ölçüde etkilenen bu dil daha doğrusu işaretler sistemi iletişimi sağlayabilmesi açısından uluslararası seminer ve toplantılarda kullanılmaktadır. (Moody, 1998, s.27). Dünyada yüzden fazla işaret dili ve lehçe bulunduğu dikkate alındığında hem aynı toplum içinde hem de uluslararası bağlamda konuşma dillerinde olduğu gibi işaret dili çevirmenlerine her zaman ihtiyaç duyulmaktadır.

Bir İletişim Aracı Olarak İşaret Dili ve Çevirmenliği

İnsana özgü olan dilin en önemli özelliği bir iletişim aracı olmasıdır. İnsanlar dil aracılığıyla birbirlerine duygu, düşünce, bilgi ve deneyimlerini sözlü veya yazılı bir şekilde aktarırlar; bir başka deyişle birbirleriyle iletişim kurarlar. Dilin birçok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

1. (...) dil insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir.(Banguoğlu, 1990. s.9).
2. (...) dil insanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre şekillenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örülmüş çok yönlü ve gelişmiş bir sistemdir. (Korkmaz, 1992b.s.43).
3. İnsanın kendi bilgi ve deneylerini bir anlamsal kapsamı ve ses karşılığı olan birlikler, sesbirimler, her toplumda bir başka biçimde açıkladığı bir bildirişme aracı” (Martinet’den aktaran Aksan, 1998/1980.s.55).
4. (...) dil, işitme engellilerce konuşulan, kendine özgü yapısı olan bir görsel dilin olduğu gerçeğini bir tarafa bırakmamak kaydıyla, seslerden oluşan bir iletişim aracıdır. (Demir,N, Yılmaz, E. 2009.s.4).

Tanımlardan anlaşıldığı üzere dilin sesli işaretler sistemi olması ve iletişimi sağlaması bütün tanımların ortak paydasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte daha önce de belirtildiği üzere işaret dillerinin sesli dillerle eşit derecede eksiksiz diller oldukları ve işaret dillerinin konuşma dillerinin sunduğu benzer sosyal ve bilişsel işlevleri etkili bir biçimde yerine getirdiklerinin saptanması üzerine işaret dilinden konuşma dillerine ve konuşma dillerinden de işaret dillerine çeviri yapılabileceğinin mümkün olduğu görülmüş, Amerika ve Avrupa’da işaret dili çevirmenliğinin ayrı bir meslek olarak kabul edilip kriterlerinin belirlenmesi yönünde çalışmalara başlanmıştır. Fransa’da işaret dili çevirmenliği eğitiminin temelleri 1980’li yıllara dayanmaktadır. 1987 yılında mesleğin etik kuralları sözlü çevirmenler tarafından belirlenmiştir (Bernard, Encrevé, Jeggli, 2007, s.31). Yurt dışında işaret dili çevirmenliği ayrı bir meslek olarak kabul gördüğünden işaret dili çevirmenleri hem teorik hem de uygulama olarak özel bir eğitim sürecinden geçerek bu mesleği yapma hakkına sahip olmaktadır. Türkiye’de henüz akademik anlamda lisans ve lisans üstü düzeyde işaret dili çevirmenliği eğitimi veren bir program bulunmamakla birlikte meslek kriterlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Ülkemizde işaret dili çevirmenlerine yönelik mesleki formasyonun gerekliliği engelsiz toplum politikasıyla ön plana çıkmıştır. Bu konuda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 28 Eylül-02 Ekim 2016 tarihleri arasında işaret dili çevirmenlerinin mesleki gelişimlerine yönelik bir hizmet içi eğitim programı düzenlemiş, katılımcılara toplum çevirmenliği, işaret dili dilbilimi, Türk İşaret Dili araştırmaları, sözlü çeviri, işaret dili çevirmenliğinde etik kurallar, konferans çevirmenliğinde temel teknikler konularında eğitimler verilmiştir. Türkiye’de işitme engelli bireyin baskın olan Türkçe dil topluluğuyla olan iletişimi işaret dilini bilen aile bireyleri ya da yakın çevresi tarafından sağlanabilmektedir. Anne ve babası işitme engelli olduğu halde kendisi duyan ve konuşan çocuklara İngilizce “a child of a deaf adulte” tanımlamasının kısaltması olan “CODA” denilmektedir. Türkçe’de de aynı şekilde kullanılan “Koda” sözcüğü yerine işaret dilinde araştırma yapan dilbilimciler Türkçe “Sağır Ebeveynlerin Çocukları” tanımlamasının kısaltması olan “SEÇ” olarak değiştirilmesini önermektedirler (Arık, 2015). Kodalar hem işaret dilini hem de toplumun doğal sözlü dilini aynı anda öğrendikleri için iki dilli ve iki kültürlüdür. Kodalar kendilerinin deyimiyle görünmez engelleri olan işitme engelli ebeveynlerine, akraba ve yakınlarına yardımcı olarak onların iletişiminde aracı rolünde hem gönüllü hem de zorunlu bir

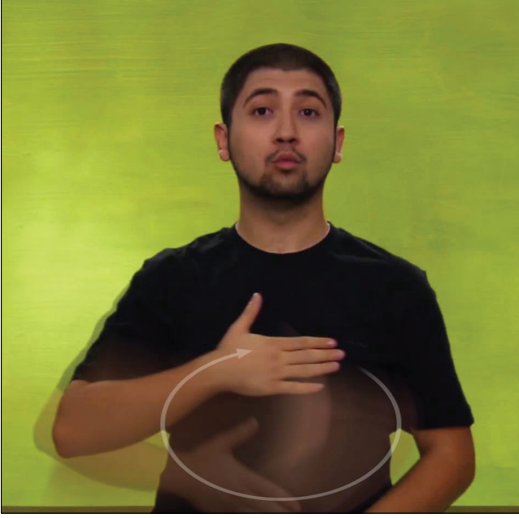
tür çevirmenlik görevi yapmakta, hastahane, mahkeme ,banka, okul gibi kurumlarda işitme engelli bireyin sesi olmaktadır.

21. Yy'ın öne çıkan özelliklerinden biri de engellilerin toplumu daha iyi kaynaşmasını ve bütünleşmesini sağlayabilecek çeşitli çözüm yollarının aranmasıdır. Bütün dünyada eğitim sisteminin özel gereksinimli öğrenciler dahil olmak üzere tüm öğrencileri kapsayacak bir yapıya kavuşmasının gerekli olduğunu uluslararası anlamda tanıyan ilk belge olan Salamanca (1994). Madrid (2002) bildirgeleri ve Dünya Engelliler Gününün 2003 yılından itibaren kutlanmaya başlanması bütün dünyanın engellilerin hakları ve gereksinimleri hakkında gölgede kalmış sorunları gözler önüne sermiştir. (Lavaur, Şerban, 2008, s.43). Teknolojik gelişmeler, televizyonda haber programlarının ve dizilerin işaret diliyle anlatımı, dilbilim alanında yapılan çalışmalar, yeni işaretlerin işaret dili söz varlığına eklenmesine olanak tanımakta ve işaret dili çevirmenlerine duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır.

İşaret dillerinin dil bilgisel yapıları sözlü ve yazılı dillerin dil bilgisinden farklıdır. Türk İşaret Dili de Türkçe'den ayrılmaktadır. İşaret dillerinin çift eklemelik, nedensizlik, devingenlik, değişim, kültürden kültüre aktarım gibi doğal dillerin özelliklerinin yanı sıra Jakopson'un bildirişim bağlamında tanımladığı dilin gönderge, üst dil, sanatsal, ilişki, çağrışsal, çöşku işlevlerine de uymaktadır. (Açan Aydın, 2013, s.75). Bu özellikleriyle konuşma dilinden işaret diline ve işaret dilinden konuşma diline çeviri yapmak aynı etki ve anlamı olabildiğince aktarmak mümkün olmakla birlikte bu süreçte en önemli sorunlardan biri söz varlığı boyutunda yaşanmaktadır.

Her dilin söz varlığı kendine özgüdür; sözlü ve yazılı dillerde her kavramın birebir karşılığı olmayabilir, İngilizce, Türkçe ve Fransızca'da olmadığı gibi. TİD'in söz varlığı da kendine özgüdür ve Türkçe'deki her kavram için karşılığı yoktur. Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı TİD sözlüğü 1986 sözcükten oluşmaktadır. (bkz. Türk İşaret Dili Sözlüğü, 2012). TDK'nın Büyük Türkçe Sözlük'te terim, söz, deyim ve ad olmak üzere 616.767 söz varlığı bulunmaktadır. Bu durum daha önce de belirtildiği üzere işitme engelliler toplumunun kendi içinde iletişimlerinde bir problem oluşturmamakla birlikte işaret dili çevirmenlerinin çeviri sırasında birçok zorluklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu zorluklar çevirinin hızının ve etkililiğinin düşmesine, anlamın tam olarak aktarılmasına ve dolayısıyla çeviride etki, ileti düzeyinde kayıplara uğramasına neden olmaktadır. Konuşma dillerinde ardışık biçimde üretilen sesbirimler ve biçimbirimler işaret dillerinde eşzamanlı olarak üretilmektedir. Çeviri sürecinde işaret dili çevirmeninin hem bedensel (yüz mimikleri, ellerin ve vücudun konumu) hem de zihinsel birçok parametreyi işe koşması gerekmektedir. Konuşma dilinden işaret diline çeviri yapılırken işitsel bir sistemden görsel-uzamsal bir siteme, işaret dilinden konuşma diline çeviri yapılırken ise görsel-uzamsal bir sistemden işitsel bir siteme geçiş yapılmaktadır. Görsel ve uzamsal bir dil olma özelliğiyle işaret dilinde konuşma dilinden ayrılan beş temel sesbilimsel parametre bulunmaktadır. Cuxac (1992) bu parametreleri aşağıdaki gibi belirtmektedir.

- El şekli (konfigürasyon): Elin açık, kapalı , parmakların düz, kıvrık, kapalı vb kullanılması
- El yönelimi (orientation):Elin yönü (sağ,sol, çapraz, ön,arka,yukarı,aşağı,yan)
- Konum (emplacement): İşaretin gerçekleşme alanı (göğüs, bel, baş seviyesi ya da üstü, çene hizası vb.)
- Hareket (Mouvement): Kolun, bileklerin, parmakların ve elin hareketi
- Yüz ifadesi (Expression du visage): Yüz mimikleri, kaş, göz, dudak hareketi



Şekil 1.

Yukarıda belirtilen beş parametreye göre “Bursa” ilinin işareti aşağıdaki gibidir.

- El şekli : parmaklar düz ve açık
- El yönelimi : yatay pozisyonda
- Konum: Göğsün üstünde
- Hareket: Dairesel
- Yüz ifadesi: Mimik yok, dudaklarla “Bursa” sözcüğünün işareti yaparken eşzamanlı olarak söylenmesi.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı ve görüldüğü üzere konuşma ve de yazı dillerinde “Bursa” sözcüğü ardışık yazılır ve telaffuz edilir: /b/u/r/s/a/; oysa işaret dilinde üç boyutlu olarak sözcük işaretlenmektedir. Konuşma dillerinde sözcüklerin ses olarak ağızdan çıkması ses organlarındaki küçük kasların titreşimiyle kısa sürede gerçekleşirken işaret dilinde sözcüğün işareti kol ve ellerin büyük kaslarıyla gerçekleşmekte ve daha fazla zaman almaktadır. (Moody, 1998, s.75)

TİD’de karşılığı olmayan sözcüklerin çevirisi

Sözlü çeviride olduğu gibi işaret dili çevirisinde de çevirmenlerin kaynak ve hedef dillere hakimiyeti çok önemlidir. Dile hakimiyetten kastedilen dil bilgisel özelliklerin yanısıra dillerin söylem evrenlerini ve kültürlerini edinmiş olmak, aynı zamanda çeviri yapılan konu hakkında alan ve sözcük bilgisine de sahip olmaktır. (Seleskowitz, Lederer, 1984, s.19). İşitme engelli bir bireye sözcüğün anlamı o sözcüğün gönderme yaptığı kavramın anlatılmasıyla mümkün olmaktadır. Saussure’ün dil

göstergesiyle ilgili ilkeleri işaret diline uygulandığında şöyle bir saptama söz konusudur. Dil göstergesinin gösteren düzleminde ses öbeğinin yerini işaret, dudak, baş, kaş hareketleri ve mimikler almaktadır. Gösterilen ise yine zihinde oluşan kavramdır. İşaretlerin hepsi için geçerli olmasa da genelinde metaforik ikonizm yani gösteren ve gösterilenin arasında mantıksal bir bağıntı olduğu gözlemlenmektedir. Örnek olarak “ev” sözcüğünün işareti gösterilebilir. İşaret dillerinin söz varlığı “Sağır” kültürünün bir ürünü olarak duyan konuşan insanlar tarafından değil sağır toplumu tarafından uzlaşmsal olarak oluşturulmaktadır.



Şekil 2.

Konuşma dillerinde yazılı ve sözlü çeviride sözcüğün eşdeğerinin bulunmaması iletişimin etkililiğini azaltırken çevirmenin de işini zorlaştırabilir. TİD’de konuşma dilindeki sözcüklere karşılık gelen işaretlerin oluşturulmasında izlenen bazı yöntemler aşağıda belirtilmektedir

- Daktiloji yani parmak abecesi kullanarak sözcüğü yazmak
- Bir başka işaret dilinden ödünçleme yapmak (özel adlar, coğrafi yer adları vb.)
- İkonik göstergelere başvurmak. Örneğin “dizüstü bilgisayar”, “cep telefonu” ve “selfi” sözcüklerinin işaretleri gibi. Bu sözcüklerin işaretleri nesnelere kullanım şekillerine göre uzlaşmsal olarak oluşturulmuştur.
- Sözcüğün işaret dilinde eşdeğeri bir işaretinin olmaması durumunda ikame edilen işaretin kullanılması. Örneğin “sorun” sözcüğünün “problemler” sözcüğünün işaretiyle gösterilmesi.
- Sözcüğün ya da terimin anlamının açıklanarak (paraphrase), daha uzun ve dolaylı (periphrase) bir şekilde anlatılması: Hibe” sözcüğü için para+yardım, “şehit” sözcüğü için ölmek+silahla vurmak sözcüklerinin işaretlerinin artarda kullanılması vb.

“Hibe”: Para+Yardım (bkz şekil 3)



Şekil 3.

Eşzamanlı çeviride karmaşık bilişsel süreçleri ele alan Daniel Gile “Çaba Modelinde” bu süreçleri üç “çaba” başlığı altında incelemektedir. Bunlar “Dinleme ve Çözümleme Çabası”, “Üretim Çabası” ve “Bellek Çabasıdır.” (Gile’den aktaran Driker, 2005, s.108). Konuşma dilinden işaret diline çeviri yapıldığında işaret dilinde karşılığı olmayan kavram ya da sözcük karşısında aynı bellek çabalarını uygulamaktadır. Özellikle üretim aşamasında çevirmen için iki önemli problem ortaya çıkmaktadır. Sözcüğün anlamının açıklanması ve bu anlamın işitme engellilerin anlayabileceği bir şekilde yeniden ifade edilmesi. Bu aşama çeviride zaman kaybına yol açmaktadır. Ancak işaret dilinden konuşma diline çeviri yapıldığında dinleme ve çözümleme çabası yerini sözcüğün işaretini yukarıda belirtilen beş parametreye göre algılama ve çözümleme çabasına bırakmaktadır.

- Parmak abecesinin kullanımı: İçinde “ombdusman” sözcüğünün geçtiği bir cümlede işaret dili çevirmeni sözcüğü parmak abeciyle yazabilir. “Ombdusman” sözcüğünün işitme engelli birey için bir göndergesinin bulunmaması yani sözcüğün kavram olarak bir anlam ifade etmemesi durumunda parmak abecesinin kullanılması konuşma dillerinde olduğu gibi sözcüğü sözcüğüne çeviri, sözcüğün aynen aktarımına karşılık gelebilir. Bu aşamada işitme engelli birey “ombdusman” sözcüğünü sadece yazılı bir şekilde algılayacak ama kavramlaşmadığı için cümle bir anlam ifade etmeyecektir. Bu durum çoğunlukla çevirmenin de sözcüğün Türkçe anlamını bilmemesi yani bilgi alt yapısındaki eksiklikten kaynaklanmaktadır.
- Açıklama (paraphrase): Sözcüğün anlamının açıklanarak ifade edilmesi. Bu durumda çevirmen aracı+kurum ya da kişi sözcüklerinin kullanarak sözcüğün en yakın anlamını işitme engellilerin kavrayabileceği şekilde ifade edebilir. Böylece hem işitme engelli bireye yeni bir sözcüğün ve kavramın bilgisini verirken diğer taraftan da anlam boşluğunu mümkün olduğunca gidermiş olmaktadır.

“Ombdusman” sözcüğünün gösterimi: Aracı+Kurum (Bkz şekil 4)



Şekil 4.

- Eşdeğeri olmayan sözcüklerin karşılanmasında bağlama göre geçici bir işaret bulunması: Eşdeğeri olmayan sözcüklerin karşılanmasında bazen çevirmenler anlık olarak sözcük için bir işaret bulmaktadır. Bu işaret çevirmenin o anda başvurduğu geçici bir çözüm olarak görülmeli ve devamlı kullanılmamalıdır. Nitekim yeni işaretler doğal bir süreç içinde sağır toplumu tarafından uzlaşımalsal olarak üretilmektedir.

Sonuç

Ülkemizde TİD'in söz varlığında yer almayan sözcüklere uygun işaretin bulunması çevirmenler tarafından değil işitme engelliler tarafından uzlaşımalsal olarak belirlenmektedir. “Parmak abecesi”, “açıklama” ve “ikame işaret” iki dil arasında köprü görevini üstlenen çevirmenlerin karşılığı olmayan sözcüklerin aktarımında başvurdukları stratejiler olarak görülmektedir. Parmak abecesine başvurmak özellikle uzun bir sözcüğün ifadesinde zaman kaybına yol açabilmekte ve anlam boşluğunu gidermemektedir. Seleskovich ve Lederer'in (1984, s.34) sözlü çeviriye ilişkin olarak “Bir sözcenin anlamını başka bir dilde anlatmak, onu bir başka dilde yeniden ifade etmektir.” görüşünden hareketle işaret dili çevirisinde “açıklama” stratejisinin kullanımı anlamın aktarımında etkili bir yöntem olarak kabul edilebilir. Türkiye’de genel olarak işaret dili çevirmenlerinin bilgi alt yapısından kaynaklanan sorunların en aza indirgenmesi için çevirmenlik meslek içi eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve sıklaştırılması bir çözüm olarak düşünülebilir. Çeviri yoluyla işitme engellilerin ve konuşan, duyan topluluğun birbirlerinin kültürlerini, söylem evrenlerini dolayısıyla dillerini daha yakından tanımasını da sağlamaktadır. İletişim kanalları farklı olsa da işaret dili çevirmenliği ve konuşma dillerinde yapılan sözlü çeviri, çevirmenler için benzer “çaba” modellerini içermektedir. Konuşma dillerinde olduğu gibi işaret dili çevirisinde kullanılan stratejiler erek kitle göz önünde bulundurularak birbir sözcük karşılığında çok anlam eşdeğerliliklerinin aktarılmasını hedeflemektedir.

Kaynakça

- Açan, Aydın. (2013) *Sign Languages and Aspects of Turkish Sign Language TİD*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Haziran, Cilt 30, Sayı 1
- Ankara Çankaya İşitme Engelliler Gençlik ve Spor Kulübü Derneği. (2012). *Akıllı Türk İşaret Dili Hazırlık Kitabı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Aksan, D.(1998). *Her Yönüyle Dil1,2,3*. Ankara: TDK Yayınları. (ilk baskı 1980).
- Bellugi,U., Corina,D. Norman,F., Klima,E. ve Reilly,J. (1989). Differential specialisation for linguistic facial expression in left and right lesioned deaf signers. Santa Fe,NM: Academy of Aphasia
- Bernard,A Encrevé,F.,Jeggli,F.. (2007). *L'interprétation en Langue des Signes*, Presses Universitaires de France,Paris
- Akalın, Ş.H, Oral,Z. (2014). *Türk İşaret Dili*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara:TDK Yayınları.
- Başkan, Ö. (1988). *Bildirişim*. İstanbul: Altın Kitaplar
- Cuxac C. (1992). *Iconicité des langues des signes*,. In Faits de langue-l'iconicité. PUF.
- Demir, N., Yılmaz, E.Demir, S.A. (2010). *Sessizliğin Dili: Türk İşaret Diline Dair Gözlemler*. Bilim, 54, 1-20.
- Diriker. E. (2005). *Konferans Çevirmenliği Güncel Uygulamalar ve Araştırmalar*.İstanbul: Scala Yayıncılık
- Erkman-Akerson, F. (2005). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Multilingual
- Kıran,A., Kıran, Z. (2006). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin.
- Korkmaz, Z. (1992b). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Lavaur,JM., Şerban,A. (2008). La Traduction Audiovisuelle. Ed: De Boek
- Makaroğlu. B. (2009). *İşaret Dilinin Beyinde Konumlanması*. Dil Dergisi, 146, 40-48
- Makaroğlu. B. (2013). *Türkiye'de Yasaklı Eller Bayramı Türk İşaret Dili ve İşitme Engelliler Dosyası*. Bilim Sol.
- Moody, B. , Vouc'h A., Giraud, M., Hof, D. (1998). *La Langue des Signes I*. Paris: IVT
- Pointier, P, Gile.D. *les Tactiques de l'interprete en langue des signes face au vide lexical: une étude de cas. 2014, Erudit*.
- Saussure , F. de. (1972). *Cours de Linguistique Générale*. Paris: Payot. Berke Vardar (Çev). 1985.
- Seleskovitch,D., Lederer,M. (1984). Interpréter pour traduire. Paris: Didier
- Timmermans, Le Statut des signes en Europe, Conseil de l'Europe, 2005, s.172
([http://www.megaphone.pro/conte-signe-mediatheque-megaphone/\(18/08/2015\)](http://www.megaphone.pro/conte-signe-mediatheque-megaphone/(18/08/2015))).
[https://fr.wikipedia.org/wiki/Langue_des_signes#Reconnaissance_des_langues_sign.C3.A9es_par_pay\(11/09/15\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Langue_des_signes#Reconnaissance_des_langues_sign.C3.A9es_par_pay(11/09/15)).
- [http://www.megaphone.pro/conte-signe-mediatheque-megaphone/\(18/08/2015\)](http://www.megaphone.pro/conte-signe-mediatheque-megaphone/(18/08/2015)).
- <http://www.turkcede.org/turk-dili/824-uluslararasi-isaret-dili-gestuno.html> <http://www.afils.fr/index.php/historique> (18/08/2015)
- http://www.sabancivakfi.org/files/html/programlar/tghp/33_Tohum_Iyi_Ornekler_Raporu.pdf (20/08/2015)